

**ОБЩУВАНЕТО С ТВОРБИ НА ИЗОБРАЗИТЕЛНОТО ИЗКУСТВО КАТО ФАКТОР ЗА
РАЗВИТИЕ НА КРЕАТИВНИ УМЕНИЯ ПРИ 6–7 ГОДИШНИТЕ ДЕЦА**

Красимир Николов

**THE CONTACT WITH WORKS OF FINE ARTS AS A COMPONENT OF THE
DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS IN 6-7-YEAR-OLD CHILDREN**

Krassimir Nikolov
E-mail: k_nik@abv.bg

ABSTRACT

The paper studies the opportunities to enhance children's creative skills with the help of fine arts.

Key words: children education, creation, research of fine arts

Въпроси на психологията на творчеството като процес и възприемането на произведенията на изобразителното изкуство.

Чудния свят на изкуството е съпътстващ развитието на човечеството от дълбока древност. Художествено - творческите процеси са отдавна са привличали интересите на философите и психолозите. С развитието на хуманитарните науки са обособени специфични раздели, които, изучават процесите на създаване на изкуството. Редица автори от началото на двадесети век са изучавали тези процеси: Л. С. Виготски, Б.С. Мейлах, А. Н. Леонтиев и др. В статията си „Психология на художественото творчество „Б. С. Мейлах изразява мнението, че художествения труд трябва да се изучава комплексно. По късно в друг труд той обяснява, че там е изразено едно противоречие: „от една страна се приема понятието „психология на художественото творчество „като дисциплина, а от друга се доказва, че изучаването на творческия процес е възможно само в границите на различни науки... Това означава, че става дума за нова дисциплина - теория на творчеството и възприемането”/7,с.32/.

Психологията отделя значително място за изясняване на закономерностите на художествения труд като процес. Разглежда се художественото произведение като субективно явление в процеса на неговото създаване.

Психологията на изкуството борави с готовия продукт, крайния израз на художествената дейност, като отчита процесите на замисъл и реализацията на творбата; изследва

процесите на анализ и синтез, обобщение и абстрахиране; чрез които авторът достига до определено внушение с творбата си; изучава закономерностите на крайния продукт във връзка със закономерностите на процеса на създаването му и обратно. Прави се научен анализ на формата на творбата в първоначалния и крайния вариант, като се проследява индивидуалното и обусловеното от обществено-историческия ход, развитие на твореца, както и на същността на неговото произведение.

В сферата на изследване на психологията на изкуството влиза и анализирането на взаимовръзката между творба и потребител /реципиент/. Тук се отнасят всички сложни процеси и явления, които са свързани с обективните - изходящи от творбата, така също и със субективните - изходящи от възприемания изкуството, предпоставки за художествено възприемане и въздействие. По въпросите на естетическото възприемане М. Димитрова подчертава: „При естетическото отражение на действителността е необходимо да се разграничат два вида субективност: първи вид, изразяваща външното във възприятието като общ сумарен ефект, в който индивидуалното, неповторимата същност не е още изявена в достатъчна степен. Този ефект е изглеждещото, което не е проанализирано и което в резултат на бъдещата аналитико-синтетична дейност води до разкриване на същността в своеобразната и индивидуална неповторимост съобразно специфичните конкретни условия, в които се проявява.

Второ субективното е свързано със спецификата на художествената и дейност и включва естетическото отношение на художника към отразяването... Зависи от естетическите възгледи на художника, както и от индивидуалните му особености като творец.”/2, с.27-28/.

Изобразяваната действителност въздейства на твореца емоционално и естетически. Това е израз на неповторимостта и акцента, които се влагат в процеса на възприятието.

Емоционалният характер на естетическото отражение на действителността се свързва с дълбоко личностно отношение на художника към обективния свят. Естетическите обекти не само се възприемат, но и се преживяват, при което обективното и субективното се сближават и включват в творческото изражение на автора към възприеманите обекти, отношения и явления.

Важна роля за изясняване на творческия процес се полага на възникването на замисъла и образното му изпълнение в художествено произведение. Основен двигател на този процес е творческото въображение. Това е способност за комбиниране и типизиране на образните представи с цел да се разкрие естетическата същност на явленията като обект на изобразяване в концентрирана форма. Въображението предполага асоциативен тип мислене. Може да се приеме като процес на създаване на нови и непознати образи и явления, които притежават белези на реални обекти, но по същество са измислени в резултат на творческия процес.

Субективна страна на художествения процес се явява естетическото преживяване. То е следствие на въздействието на обекта на претворяване върху художника. Естетическото преживяване е факт от психическия живот на субекта, но има материална основа - отразения субект, т. е. естетическото преживяване на художника в неговия първоначален вид е непознато за наблюдаващия /реципиент/. То може да бъде изследвано само когато бъде опосредствано - добие външен материален израз в художествено произведение.

Естетическото преживяване има емоционален характер, защото е свързано с интимно-личностно отношение на художника към претворяваната действителност. М. Димитрова подчертава, че „в акта на сетивното възприятие емоционално - естетическото преживяване има характера на ехо феномен, доколкото се определя от външно-изглеждащото, от

проявяващото се като сумарен ефект, в който същността още не е разчленена от случайно-то.” /2,с.30/. Следствие на това е възможна аналитико - синтетична дейност на естетическото възприемане.

Първата реакция е спонтанен акт на отношение към обекта на пресъздаване, а втората /осъзнатата реакция/ е следствие на анализираниято същностно разкрито явление. Това е характерна особеност при създаването на художествена творба, но по същия начин се проявява при възприемащия /реципиент/ - тъй като емоционалното преживяване е надделяващия компонент при първата среща с творбата. Оценката и естетическата наслада се появява по-късно, като следствие на първоначалната емоционална реакция.

В творческата дейност, във вид на претворяване и възприемане, като психичен процес участва художественото мислене - съобразяването.

Според С. Л. Рубинщайн /8, с.14/ и М. Димитрова /2, с.56/ художественото мислене е аналитико-синтетична дейност. Тя произтича от сложността на заобикалящите ни явления, тяхното многообразие, логика на развитие и вътрешни противоречия.

Художественото мислене се инспирира от създаваната проблемна ситуация. Тя се извява като движение на мисловния процес от даденото към неизвестното търсено. За естетическата проблемна ситуация е характерно: специфичното художествено мислене - насочено не към стереотипите, а към индивидуално-неповторимото, към не съвпадането на същността и явленията.

Естетическата проблемна ситуация създава онези предпоставки у художественото мислене на твореца, които го заставят да извършва аналитико-синтетична дейност, която е основна предпоставка за проява и развитие на художественотворческия процес. Това включва задълбочено анализиране, синтезиране, абстрахиране, обобщаване на представите от действителността. За да се реализират тези функции на естетическата проблемна ситуация, са необходими развитието на: интуицията, въображението, хиперболата, символизираниято, гротеската и др. мисловни процеси.

Особености на процеса на художествено възприемане на изобразителното изкуство от 6 - 7 годишните деца.

1. За да може да се обяснят процесите на художествено възприемане и художествено

творчество при 6 - 7 годишните деца трябва да се изходи от позицията на развитие на детското мислене и образни представи.

Твърди се в научната литература, че възникването и развитието на изобразителната дейност при тази възрастова група се отличава с „висока степен на синкретичност поради недостатъчна диференцираност на детските изобразителни представи и умения за използване на различни изразни средства, материали и техники” /10,с.321/. Според Т. Делчева творческата дейност на децата се обуславя от мисленето, което в предучилищна възраст се развива от нагледно - образно към нагледно схематично. Благодарение на което те започват да отразяват не само отделни предмети, но и връзки и отношения между тях. /1,с.23/.

Общото умствено развитие на детето позволява да се разкрие еволюцията в процеса на възприемане на сложен обект от детето /картина/, за да се види, че в процеса на умствено развитие на детето се преминава от фрагментарно възприемане на отделни предмети несвързани помежду си към разкриване на техни функционални връзки, отношения между предметите, явленията и обстоятелствата. Така А. Бене въвежда „измерителна скала на ума”, също така В. Щерн съпоставя и определя три равнища на възприемане на картина от детето:

1. Равнище на изброяване - характерно за деца от 2-5 години.
2. Равнище на описание - използвано от 6-9 годишните деца.
3. Равнище на тълкуване - проявява се при деца от 9-10 годишна възраст.

Характерна черта е емоционалността при възприемането на творбите на изкуството от деца. Изследователите на детското изобразително творчество отбелязват „емоционалната обогатеност на детското мислене... тази особеност обяснява пътят към аналозиите и сравненията, към които детето прибегва при възприемане на произведенията на изкуството.”/5,с.26/.

Проблема за въздействието на изкуството върху децата, Ж. Атанасов в статията „Изкуството и децата” от 1968 г. Определя като система от цикли:

1. Произведение;
2. Въздействие;
3. Преживяване;
4. Творческа реакция на детето.

Ц. Шейтанова в методическото си ръководство от 1977 г. Препоръчва да се търси

връзката на детската изобразителна дейност с изобразителното изкуство. Ефективността на образователния процес по изобразително изкуство се повишава чрез възприемане на художествени произведения, за да се изградят художествени критерии при децата.

В образователната програма по изобразително изкуство за подготвителна група, по изисквания на ДООИ се казва, че по образователно направление „Изобразително изкуство” се осигурява възможност на 5 - 7 годишните деца .

- Усвоява практически /на сетивна основа/ специфичните за изобразителните дейности средства;

- Участва във форми на визуална информация и комуникация;

- Общува емоционално с произведения на изобразителното изкуство;

- Изразява чрез образи собствени мисли, впечатления, чувства, отношение, въображение./4, с. 35/

По изискванията на ДООИ, които се отнасят до ядрото „Художествена информация и възприемане” при 6-7 годишното дете, трябва да разпознава произведения на различните видове изобразително изкуство и част от жанровете /натюрморт и пейзаж/.

Тези изисквания и специфични особености на детската изобразителна дейност дават възможност да се проведе опитно обучение с деца от предучилищна група по изискванията на ДООИ. Форми на обучение са:

1. Задължително регламентирана ситуация /ЗРС/;

2. Задължително нерегламентирана /във времето на седмицата/ ситуация.

За възможностите на това обучение е подбрана втората - задължително нерегламентирана /във времето на седмицата/ ситуация. Формите на обучение може да се подберат от три възможности:

1. Изобразително-практически ситуации;
2. Игрово-познавателни ситуации;
3. Дидактични игри.

Според изискванията на ДООИ организационни форми за обучение на деца извън детската градина могат да бъдат свързани с пряко възприемане на произведения на изобразителното изкуство, чрез посещение на художествена изложба. При организацията на такова посещение е желателно да има интегративна връзка други организационни форми:

игрово познавателни ситуации и дидактични игри.

Такива условия се предоставят на базови детски градини от гр. Бургас, които работят съвместно с педагогическите дисциплини от Университет „Проф. д-р. Асен Златаров“. База за работа представлява „Учебно - методическата пинаотека“ на университета базирана във ФОН. Работата по бучението на децата от предучилищна група се осъществява по проект по НИС на катедра ПИФВ с ръководител гл. ас. Красимир Николов.

Методика на изследване на процесите на художествено възприемане на творби от изобразителното изкуство и диагностика на усвоените от децата художествени познания.

Основа за изграждане на методика на изследването се дава от основната характеристика на детската изобразителна дейност:

1. Изобразителна грамотност - като основен критерий за количествена оценка и изискванията на ДООИ в това отношение;

2. Художествената изразителност - показател за индивидуално виждане и мислене на всяко дете, неговото емоционално и оценъчно отношение към изобразяваната действителност, неговите лични впечатления.

Взаимовръзката на тези основни компоненти, които характеризират детското творчество е известна. Нуждата от развитие на тези характеристики при 6 - 7 годишните деца е обусловена и от стремежа на децата да възприемат и изобразяват характерни особености на действителността. Като усвоят умения за изграждане на оригинални творби, с добре изградена конструкция, пропорции, правилно използване на изобразителни умения и техники. По този начин да развият своя художествено - естетичен критерий, да проявяват индивидуално виждане, въображение, изразяване на лично отношение и оценка на изобразената действителност.

Целта на опитното обучение е да се изследва влиянието при “художествено възприемане” на творби от български художници изпълнени в различни видове и жанрове изобразително изкуство, върху повишаване на уменията за “художествено пресъздаване” на детски рисунки, създадени в преднамерени ситуации и допълнителни занимания по изобразителни дейности.

За постигане на целите на опитното обучение се поставиха следните задачи:

1. Да се изследва влиянието на допълнително организираните форми по изобразителна дейност, за повишаването на креативността по изобразително изкуство на 6-7 годишни деца.

2. Да се подготви инструментариум за провеждането на опитни процедури за работа и за диагностика, като се конкретизира учебното съдържание на заниманията в допълнително организираните учебни форми.

3. Да се подберат експериментална и контролна групи 6-7 годишни деца, които да посещават допълнителни занимания по изобразително изкуство.

4. Да се изследват входящото и изходящото ниво на изобразителни умения на децата от експерименталната и контролна групи.

Препоръките на ДООИ посочват, че при “художествено възприемане е желателно да се предоставят на децата достъпни произведения на изкуството. Също така за по ефективна форма за общуване с изобразителното изкуство е наблюдение в изложбени зали, галерии и др. В организацията на дейността се предвиди наблюдения на оригинални произведения на изобразителното изкуство. Това съдейства за по непринуден начин да се обогати образно - естетическите представи, пластично мислене, художествени познания и чувства на децата. В оригинален вид те откриват изобразителните изразни средства, разбират колко е силно въздействието на формата. Най-важно е събуждането на желание за изобразителна дейност като следствие на активното взаимодействие посредством разказите и анализа на възприеманите творби от учителя. Провеждоха се обучителни ситуации във вид на изобразително - практически и игрово - познавателни игри в изложбената зала, което се яви силен стимул за провеждане на задължително - нерегламентирана ситуация в учебна обстановка.

Като основен метод е заложен анализа на детските рисунки. Този метод дава възможност за обективно изследване на поставените цели и диагностика на постиженията на децата, като усвоена художествена информация.

Технология на диагностичните процеси:

1. Събиране на данни за входящо, работно и заключително ниво на експеримента - чрез преки и косвени наблюдения на изобразителната дейност и продукта на тази дейност.

2. Измерване на емпиричните данни по предварително подготвени критерии - отчи-

тане на данни по входящо, работно и заключително ниво на опитното обучение.

3. Оценяване и анализ на получените резултати - качествен, количествен анализ и оценки на резултатите.

Предмет на изследването са особеностите на заниманията в специфични обучаващи ситуации по ядро “художествено възприемане” и ядро “художествено пресъздаване”.

Обект на изследването чрез опитното обучение са детските творби продукт на обучението в допълнително организирани форми по изобразителна дейност.

За правилното обучение и отчитане на резултатите от дейността са определени основни критерии и показатели за наблюдение и отчет по ядра:

Наблюдавани единици по ядро “художествено възприемане”.

1. Разпознава основните видове изобразително изкуство - живопис, графика, скулптура и приложно - декоративни.

2. Разпознава основните жанрове на изобразителното изкуство - портрет, пейзаж, композиция, илюстрация.

3. Назовава осем цвята - жълт, син, червен, оранжев, зелен, виолетов, бял, черен.

4. Познава основните изразни средства на изобразителните дейности - живописни, графични, моделиране и апликация.

5. Познава основните изобразителни материали и техники за изобразителна дейност;

6. Разпознава основните елементи на пространствената организация на композиция, фигура, фон, планове на разположение на фигурите.

7. Умее да разкрива връзката между изобразенията в произведението на изкуството.

8. Умее да разкрива разликата между художествен образ в картината и социалния и природен свят.

9. Реагира емоционално и цени произведенията на изобразителното изкуство и народните занаяти.

Наблюдавани единици по ядро “изобразително творчество”.

1. Познава и използва съчетаването на различни материали и техники.

2. Умение да предава пластична изразителност на предмети и фигури.

3. Емоционално преценява и отразява връзката между сюжет и композиция.

4. Емоционално преценява и отразява връзката между действителни обекти и фантазни образи.

5. Умее да използва пространството на листа за създаване на композиция в повече от един план.

6. Умее хармонично да съчетава цветовете и колоритно да изгражда рисунката си.

7. Умее да използва графичните изразни средства и да навлиза в детайли на рисунката.

8. Умее да акцентира върху основното чрез хиперболизиране на отделни фигури.

За измерване на емпиричните данни се подготви табличен протокол

Той съдържа отчитане на основните критерии за диагностика на детското изобразително творчество:

1. изобразителна грамотност

- показатели: композиционно изграждане; цветово /графично/ изграждане на творбата; строеж и изграждане на формата; използвани техники; обобщен коефициент на изобразителна грамотност.

2. художествена изразителност

- показатели: съдържание на творбата; единство на композиционните изразни средства - равновесие, ритъм, поза, композиционен център; цвета като изразно средство; коефициент на художествената изразителност.

- отчитането става по формулата на поляритетния метод от проективната методика:

$K = a./+1/ +v./+0,5/ +c./-0,5/ +d./-1/$ върху N

Kъдето: /а, в, с, д/ са степени на оценка;

N означава броят на показателите използвани при оценяването за всяко дете. Коефициента /K/ се трансформира във вербална оценка:

K 1 – 0,67 висок резултат

K 0,66 – 0,33 добър резултат

K 0,32 – 0,09 задоволителен резултат

K 0,08 – и по малко незадоволителен резултат /Зс.39/

Използвана беше и нестандартизирана вербална анкета съставена от преки въпроси за установяване на нивото от овладени изобразителни умения - изобразителни изразни умения, композиция, характерни особености на изобразяваните обекти, природна и социална среда.

Анализ и изводи от резултатите от опитното обучение.

Опитното обучение се проведе с деца от подготвителна група в ОДЗ Моряче - Бургас. Участваха 23 деца с добро физическо и пси-

хическо развитие, с интереси към изобразителната дейност. За нуждите на изследването групата бе разделена на две - експериментална и контролна. В експерименталната се включи по-голямата част от групата, която е водила допълнителни занимания по изобразителни дейности, по-малката част от 8 деца остана в контролната група.

За отчитане на входно ниво се проведе преднамерена ситуация на обобщителна тема "Безопасно движение на улицата" от програмата "Ръка за ръка" разработена от колектив на доц. Гюров. Използвани бяха материали по избор и се проведе устна анкета по изобразителни изразни средства и материали за работа. По-голямата част от групата даваше задоволителни отговори, но почти всички не можеха да определят разликата от изобразителни материали и инструменти за работа. Въпреки че някои деца показваха умения да прилагат изобразителни изразни средства, не можеха да разберат вербалния смисъл на техниките за рисуване и изразните средства.

Второто ниво на опитното обучение се проведе в залата на Учебно - методическата пинаотека в сградата на ФОН. След разказа и анализ на някои от картините от експозицията на децата се предоставиха контурни рисунки на част от картините за оцветяване. Подбрани бяха творби със съдържание близко до разбиранята на децата, които те да довършат с графични или живописни изразни средства. Отново се направи преговор на знанията за изобразителни изразни средства и техники и материали за работа. Децата научиха имената на някои от художниците включени в експозицията. При наличието на оригинални образци децата можеха да диференцират преговорените знания. Обучението продължи с практическа работа, в която емоциите надделяваха и децата искаха да изпълнят по няколко рисунки. Бяха предложени разнообразни материали за рисуване: цветни моливи, флумастери, маслени пастели, акварелни бои.

За заключителен етап на обучението бе избрана тема "Лятото идва". Техники и материали за работа бяха по избор цветни моливи, флумастери, маслени пастели, акварелни бои. Въпреки, че експерименталната и контролна група работиха заедно резултатите на експерименталната група показваха адекватно за възрастта използване на изобразителните изразни средства и повишено желание за работа. Идеята "Да рисуваме като художници

те" дава добри стимули за децата при овладяването на умения за изобразително творчество.

Изводи от проведения анализ на данните от изобразителната дейност.

По заложените показатели от протоколите се направи подробна преценка на постиженията. За статистическа обработка се използва алтернативен статистически метод. От нестандартизираната вербална анкета съставена от преки въпроси за установяване на нивото от овладени изобразителни умения - изобразителни изразни умения, композиция, характерни особености на изобразяваните обекти, природна и социална среда, се направиха изводи, че нуждата на децата от общуване с изкуството подпомага тяхната креативност по изобразителни дейности и запълва една ниша от образни представи необходими за творческо развитие на децата. Основните трудности на децата се проявяват при изграждането на композицията на картинното пространство. По лесно преодоляват факта за недостатъчно точно изграждане на формата на обектите - което се приема заради детското чувство за "безгранична възможност" и силно изявената емоция при рисуване. Не по-малко затруднение за усвояване на изобразителните изразни средства представляват процесуалните действия при работа. Стремежа към безразборно драскане и немотивирано полагане на цветните петна ограничават изобразителните умения. По отношение на художествената изразителност се наблюдават стремежи са откъсване от единичното изображение, но все още връзките /логични и емоционални/ между елементите в картината са липсващи. Детето залага на вътрешния си мотив при предаването на сюжета на картината, не се притеснява от деформацията на образите, което придава оригиналност на въздействието на творбата.

Въпреки, че в предучилищна възраст не трябва в да се изучават поименно изобразителните техники, видовете и жанрове изкуство, децата от експерименталната група, в по-голямата си част, благодарение на опитното обучение познават и назовават някои от тях. Стремежа им е да се откъснат от линейно - обобщеното рисуване и да обогатяват изобразителното пространство.

Ако програмното съдържание по изобразителни дейности позволява да се изгради адекватна за възрастта изобразителна култура, то допълнителните срещи с изкуството в изложбените зали и музеи, съпроводени с

подходящи учебни форми ще съдейства за развиване на изобразително - креативните умения на 6-7 годишните деца.

ЛИТЕРАТУРА

Делчева 1985: Делчева, Г., Детско конструктивно творчество, С., 1985.

Димитрова 1976: Димитрова, М., Въпроси на художествено - творческия процес, С., 1976.

Занков 2005: Занков, О., Развитие и диагностика на изобразителните способности на децата от предучилищна и начална училищна възраст, С., 2005.

Занков 2004: Занков, О., Христова, О., Особенности на изобразителното изкуство в подготовителната група, Предучилищно възпитание, бр. 3, 2004.

Легкоступ 1996: Легкоступ, П., Детето и творбата, В. Търново, 1996.

Мейлах 1960: Мейлах, Б., Психология на художественото творчество, М., 1960.

Мейлах 1969: Мейлах, Б., Талант писателя и процессы творчества, Л., 1969.

Рубинштейн 1958: Рубинштейн, С., О мышлении и путях его исследования, М., 1958.

ДВ 2002: Държавни образователни изисквания в подготовителната група и промени в Закона за народна просвета, ДВ, бр. 90/2002.

Колектив 2003: Колектив, Книга за учителя в подготовителна група в детската градина и училище, С., 2003.

Представена за печат на 09.10.2007 г.